

Zpravodaj České demografické společnosti

57/2012

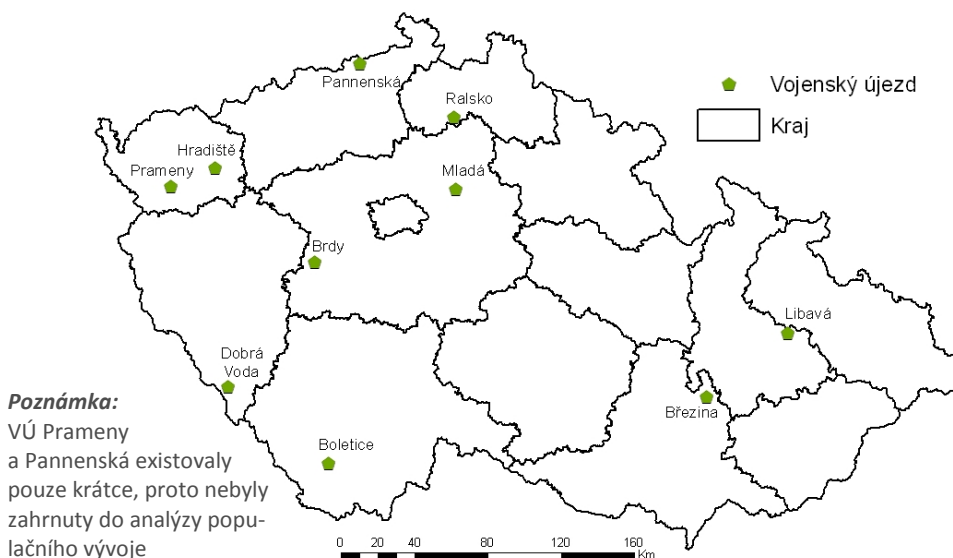
Členský tisk

Vývoj počtu obyvatel v současných a bývalých vojenských újezdech v České republice

V rámci úsporných opatření resortu Ministerstva obrany České republiky bylo rozhodnuto zcela zrušit vojenský újezd Brdy a zmenšit plochu zbývajících čtyř vojenských újezdů (dále VÚ), což bude spočívat především ve vyřazení sídelních lokalit z území spravovaného Armádou ČR (MO ČR, 2011). Toto rozhodnutí může zásadně změnit vývoj řešených území spolu s vývojem tamějšího obyvatelstva. Jaké změny lze očekávat mohou napovědět zkušenosti získané v bývalých VÚ Dobrá Voda, Mladá a Ralsko, které byly zrušeny v roce 1992. Území vojenských újezdů připadlo obcím Prácheň a Hartmanice v případě VÚ Dobrá Voda, Milovice v případě VÚ Mladá a na místě VÚ Ralsko nově vznikla stejnojmenná obec. Tento článek bude analyzovat celkový vývoj počtu obyvatel v souvislosti s existencí VÚ, jednotlivé složky populačního vývoje studovaných území byly blíže rozebrány v diplomové práci obhájené roku 2012 na Katedře demografie a geodemografie (Kusovská, 2012).

Pro výcvik armády byla tradičně vybírána spíše území s nižší hustotou osídlení, avšak nezřídka docházelo k vysídlení jedné či více obcí. K největšímu nucenému vystěhování obyvatel došlo v období Protektorátu, kdy nacisté vystěhovali souvislejší vnitrozemská území v okolí vojenského výcvikového tábora Mladá, Brdy a Dědice (dnes VÚ Březina) a nově zakládaného cvičiště na Benešovsku (Leznar, 2008). Etapa hromadného zakládání velkoplošných území pro výcvik armády se odehrála v letech 1946–1951, tzn. v době, kdy se Československo zařazovalo do Východního bloku. Vojenské újezdy byly zakládány v pohraničí, kde po odsunu Němců vznikly oblasti s minimem obyvatel. Strategicky byly nejvíce vybírány oblasti při hranici s Německou spolkovou republikou. Kapitola sama pro sebe je využívání některých VÚ sovětskými vojsky po roce 1968. Jednalo se o VÚ Mladá a Ralsko, které byly zcela vyhrazeny Sovětské armádě, a spolu s Československou armádou využívala sovětská vojska VÚ Libavá (Československé vojenství, 2012).

Obrázek 1: Maximální počet vojenských újezdů v Česku v letech 1953–1954

Zdroj: Československé vojenství, 2012. Vlastní zpracování v programu ArcGIS 9.3.

Uvnitř tohoto vydání:

Vývoj počtu obyvatel v současných a bývalých vojenských újezdech v České republice 1–3

European Working Group on Health, Morbidity and Mortality Tallinn workshop: New measures of mortality – what do they mean? 4–5

Výsledky voleb do Hlavního výboru České demografické společnosti 6

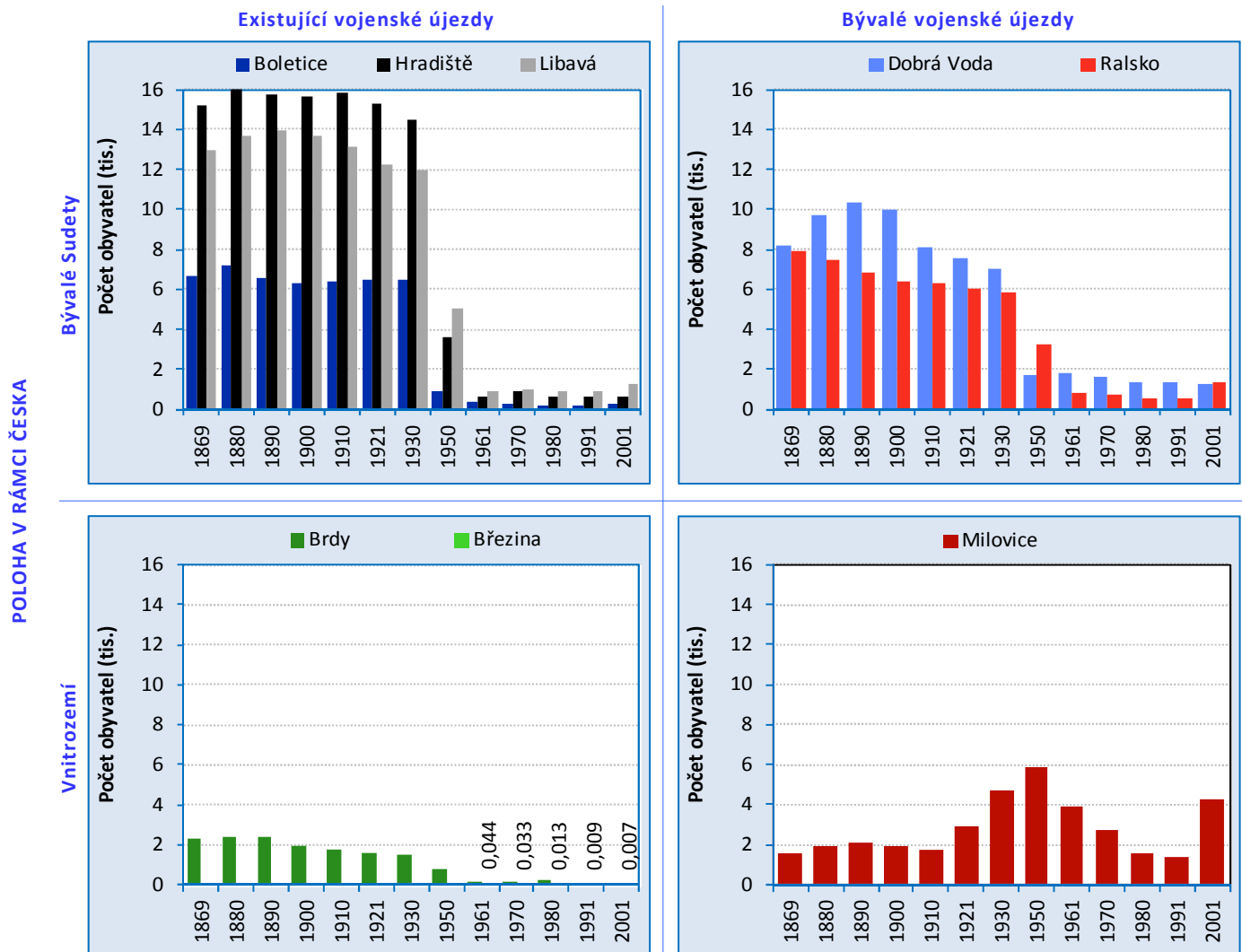
Diskusní večery České demografické společnosti 6

Vývoj počtu obyvatel v současných a bývalých vojenských újezdech v České republice (pokračování)

Ve vývoji počtu obyvatel obcí, které se staly součástí vojenského újezdu, lze vidět jisté podobnosti. Obce ležící v někdejších Sudetech (tj. Boletice, Hradiště, Libavá, Dobrá Voda a Ralsko) zaznamenaly prudký úbytek počtu obyvatel mezi sčítáními lidu 1930 a 1950, způsobený odsunem německého obyvatelstva po druhé světové válce. Obce ve vnitrozemí neměly v tomto období vývoj takto jednoznačný, v Brdech došlo k mírnému poklesu počtu obyvatel, v Milovicích naopak k nárůstu. Stranou hodnocení stojí vojenský výcvikový tábor Březina, který byl při svém vzniku v roce 1935 lokalizován do neobydlené oblasti (Leznar, 2008) a až od sčítání lidu z roku 1961 je zde evidován minimální počet obyvatel, což jsou zaměstnanci armády nebo vojenských lesů a statků ČR. Do sčítání lidu roku 1961 již byly všechny studované obce začleněny do příslušných vojenských újezdů a oproti předchozímu sčítání lidu došlo ve všech obcích (s výjimkou VÚ Březina) ke znatelnému poklesu počtu obyvatel. Částečně to může být způsobeno změnou definice sčítaného obyvatelstva, ale lze se domnívat, že značný podíl nese uplatňování zákona č. 169/1949 Sb., který zpřísnil pravidla fungování VÚ týkající se například nutnosti povolení k pobytu v obci nebo faktu, že majetek obyvatel vojenského újezdu mimo vneseného majetku patří armádě. Další vývoj počtu obyvatel do roku 1991 se vyznačoval u většiny obcí pouze minimálními změnami v porovnání s předchozím stavem, k většímu úbytku počtu obyvatel docházelo v Milovicích a Ralsku, tzn. na území intenzivně využívaném Sovětskou armádou. Roku 1992 došlo ke zrušení vojenského újezdu u Milovic, vojenského újezdu Ralsko a Dobrá Voda.

Obrázek 2: Vývoj počtu obyvatel (bývalých) vojenských újezdů v letech sčítání lidu v období 1869–2001

SOUČASNÝ STAV

Zdroj dat: ČSÚ, 2006.

Poznámka: Došlo ke změně metodiky sčítání lidu, v roce 1869 se sčítalo obyvatelstvo přítomné civilní, v letech 1880–1950 obyvatelstvo přítomné, v letech 1961–2001 obyvatelstvo trvale bydlící, v roce 2001 navíc včetně cizinců s trvalým nebo dlouhodobým pobytem (ČSÚ, 2006).

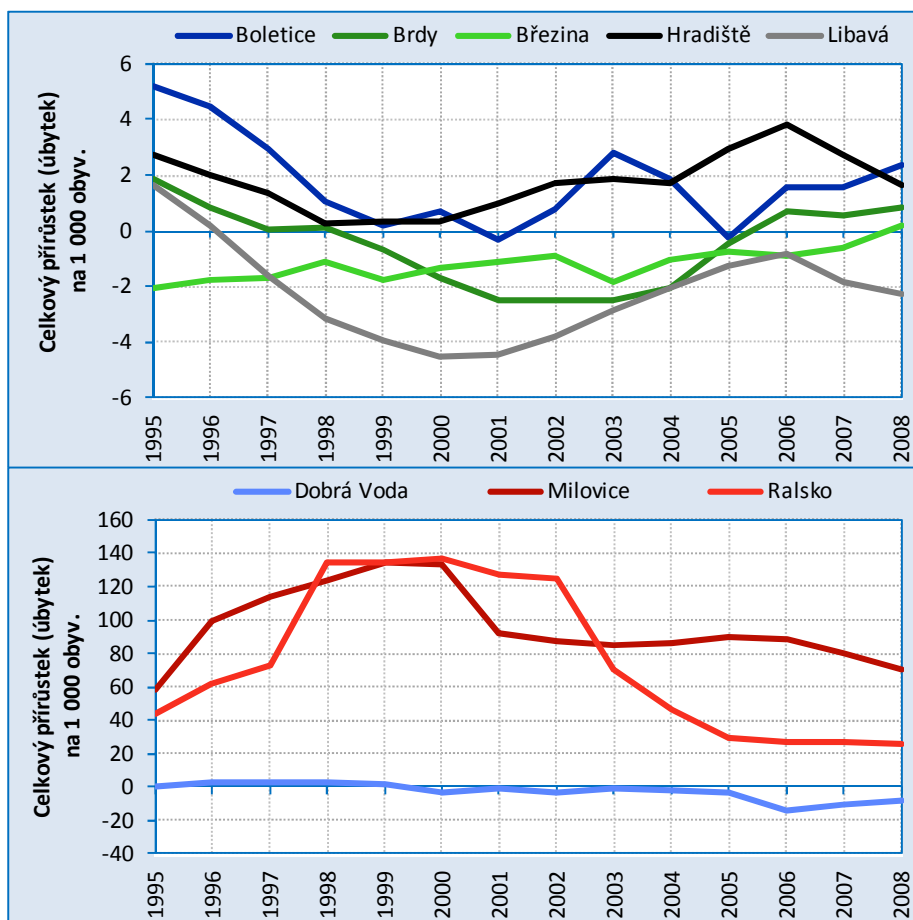
Následný vývoj počtu obyvatel byl předurčen jak minulým fungováním jednotlivých vojenských újezdů tak zamýšleným způsobem využití. Intenzivní výstavba bytových domů, kterou Sovětská armáda realizovala v Milovicích a Ralsku, a následné rekonstrukce těchto domů se promítly ve vzestupu počtu obyvatel obou obcí. Naopak pouze vojenské využívání VÚ Dobrá Voda a po konverzi zařazení do NP Šumava znamenalo spíše stagnaci a posléze mírný pokles počtu obyvatel.

Podrobnější pohled na období po konverzi tří vojenských újezdů ukazuje, že změny v obci Milovice a Ralsko byly poměrně intenzivní. Celkový přírůstek počtu obyvatel byl v období 1995–2008 vždy kladný, nejvyšších hodnot, tzn. více, než 100 % předchozího počtu bylo dosaženo okolo roku 2000. V oblasti zahrnující bývalý vojenský újezd Dobrá Voda (tzv. nástupnická obec Dobrá Voda) byl celkový přírůstek většinu období nulový, od roku 2005 docházelo k úbytku obyvatelstva. Vývoj v mikroregionech současných vojenských újezdů byl v letech 1995–2008 naopak poměrně stabilní. Mírně populačně rostly mikroregiony vojenských újezdů Boletice a Hradiště, ležící v jihozápadním pohraničí Čech, zatímco mikroregiony vojenských újezdů Libavá, Březina a Brdy mírně ztrácely.

Vývoj počtu obyvatel obcí ležících v sousedství s vojenským újezdem je spjat s pravidly fungování vojenského újezdu. Pro odhad budoucího populačního vývoje rušených vojenských újezdů je třeba brát v úvahu jejich minulé využití, především zvážit míru stavební činnosti a stav tamější krajiny. Dále se jako důležitá okolnost ukazuje poloha v rámci Česka. A v neposlední řadě záleží na novém využití prostoru.

Marie Kusovská

Obrázek 3: Celkový přírůstek (úbytek) na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)

Zdroj dat: ČSÚ, 2006.

Poznámka: Mikroregion vojenského újezdu zahrnuje území vojenského újezdu a sousedící obce. Nástupnická obec, je označení obce, která obsahuje území bývalého vojenského újezdu.

Použitá literatura a zdroje:

- Československé vojenství. 2012. Server historie Armády České republiky. [cit. 2012-1-28]. Dostupné z WWW: <<http://vojenstvi.cz/>>.
- Československo. Národní shromáždění republiky Československé. Zákon č. 169/1949 Sb. ze dne 16. června 1949 o vojenských újezdech. [cit. 2011-10-17]. Dostupný z WWW: <http://www.vugtk.cz/odis/sborniky/cd/cd_zak/zakony/169_49.htm>
- ČSÚ. 2006. Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 978-80-250-1403-5.
- ČSÚ. 2012. Databáze demografických událostí za roky 1995–2010. Data poskytnutá Katedrou demografie a geodemografie PŘF UK v Praze.
- KUSOVSKÁ, M. 2012. *Vojenský újezd jako determinant populačního vývoje daného mikroregionu*. Praha, 2012. 102 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra demografie a geodemografie.
- LEZNAR, M. 2008. *Vysídlení vesnic na Vyškovsku 1939–1945. Rozšiřování vyškovského vojenského prostoru pro potřeby německých okupačních vojsk*. Praha, 2008. 99 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
- MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. 2011. *Armáda má využívat jen to, co opravdu potřebuje. Platí to i pro vojenské újezdy*. Webové stránky MO ČR – Informační servis – Zpravodajství. [cit. 2012-2-1]. Dostupné z WWW: <<http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/armada-ma-vyuzivat-jen-to-co-opravdu-potrebuje-plati-to-i-pro-vojske-ujezdy-54057>>.

European Working Group on Health, Morbidity and Mortality Tallinn workshop: New measures of mortality – what do they mean?

Pracovní skupina Evropské asociace pro populační studia (EAPS) pro zdravotní stav, nemocnost a úmrtnost (Working Group on Health, Morbidity and Mortality) je relativně stálým týmem demografů nejen z evropských zemí, kteří se každoročně schází na několikadenním workshopu. V letošním roce se tato akce konala ve dnech 5. až 7. září a organizace se ujal Estonský institut pro populační studia (Estonian Institute for Population Studies) a Univerzita Tallinn (Tallinn University). Z celého světa se sjelo asi 30 odborníků, kteří v rámci workshopu prezentovali svůj výzkum a hojně diskutovali výsledky své práce.

První den byl zasvěcen především tématu blízkému hostitelské zemi. Probíraly se příspěvky zabývající se vývojem úmrtnosti v Pobaltských státech a stav příprav chystané publikace „*Mortality in the Baltic countries*“, která by měla být celá věnována právě úmrtnosti v těchto zemích. Prezentace chystané knihy se ujal Jacques Vallin, toho pak doplnila France Meslé a Domantas Jasilionis s konkrétními příspěvky představujícími již zpracované části zmíněné publikace. Na tuto úvodní část navázali především Juris Krumins a Natalja Dubkova z Univerzity v Rize a Lotyšského statistického úřadu (*Recent changes in mortality in the light of preliminary results from the Population Census 2011*) a Dmitri Jdanov z Max Planck Institute for Demographic Research (*Commonalities and differences in mortality inequalities between and within countries: Finland and Lithuania*). K oběma příspěvkům byla bohatá diskuse, zvláště pokud jde o faktory, které mohou nejspíše ovlivňovat vývoj úmrtnosti nejen v Pobaltských státech, ale obecně v zemích střední a východní Evropy.

Druhý den workshopu byl zasvěcen metodologickým otázkám. V dopoledním bloku se účastníci zaměřili především na témata spojená s úmrtnostními tabulkami jakožto základním nástrojem demografické analýzy úmrtnosti. Oceněn byl zvláště příspěvek Petera Congdona z Queen Mary University of London, který se zabýval prostorovými rozdíly v hodnotách naděje dožití v USA (*Life expectancies in US counties: establishing their spatial pattern, the extent of changing inequality using Bayesian modelling techniques*). Jeho příspěvek zaujal nejen svými výsledky, ale především použitým postupem; následná diskuse se proto zaměřila hlavně na slabé stránky a technickou náročnost tohoto postupu. I další prezentující v této části dne pocházeli z Velké Británie. Julie Mills (Office for National Statistics) představila techniku výpočtu i základní analýzu oficiálních úmrtnostních tabulek pro Velkou Británii (*Life tables from the British Office for National Statistics*). Upozornila na zajímavý kohortní efekt, který lze v britských datech najít z pohledu změn úmrtnosti v čase. Toto téma bylo později v rámci workshopu diskutováno i v souvislosti s kohortami efekty úmrtnosti pozorovatelnými i v rámci České republiky. Mike Murphy (London School of Economics) se pak zabýval vývojem úmrtnosti v Anglii a Walesu, pokud jde o příčiny smrti (*Construction and use of cause-specific cohort life tables for England and Wales, 1861-2000*). Jeho příspěvek tak v podstatě otevřel diskusi o dostupnosti dat nutných pro detailní analýzu úmrtnosti v jednotlivých zemích, která probíhala v podstatě během celého workshopu. Z této diskuse vyplynulo, že každá země řeší své specifické problémy a že Česká republika si bohužel rozhodně nestojí nejlépe.

V odpolední části pak nadešel čas očekávaného příspěvku (*Mortality Measurements and Mortality Trajectories at Advanced Ages*) manželů Gavrillovových (NORC at the University of Chicago), jejichž jméno je v demografických kruzích zásadním pojmem samo o sobě. Jak je v jejich pracích zvykem, zabývali se převážně metodologickými otázkami se zaměřením na úmrtnost v nejvyšším věku. Užívali detailní data z databáze zemřelých v USA i data běžně dostupná např. z Human Mortality Database. Na kohortních datech pak porovnávali vhodnost logistického vs. exponenciálního (Gompertz-Makehamova zákona) tvaru funkce intenzity úmrtnosti v nejvyšším věku. Na základě závěrů konstatovali, že exponenciální model je na užitých datech vhodnější. Diskutována byla možnost aplikace stejného postupu i na datech za jiné země světa a to, zda lze předpokládat stejné výsledky.

Metodologický byl z části i příspěvek přednesený Valentinem Roussonem (Institute of Social and Preventive Medicine, Lausanne University Hospital), který se z velké části věnoval konceptu procesu rektangularizace křivky dožívajících a ukazatelům, využitelným pro jeho měření. Zajímavým vyústěním pak bylo uvedení souvislosti tohoto konceptu a vývoje naděje dožití (*The contribution of rectangularization to the secular increase of life expectancy: an empirical study*).

Celý poslední blok programu toho dne byl věnován především otázkám zdravotního stavu a rizikovým faktorům úmrtnosti. V něm vystoupili např. Anne Herm a Michel Poulain (Estonian Institute for Population Studies). Ve svém příspěvku (*Construction of a life table to characterize mortality by living arrangement*) se věnovali rozdílnosti v úmrtnosti podle toho, v jakém prostředí jedinec žije – zda s partnerem, sám, s jinými osobami nebo v ústavní domácnosti (např. ústavu, domu pro seniory nebo léčebně).

Poutavou a částečně i odlehčenou formou pak ukázali i na rozdíly podle věku, odhalující nižší úroveň úmrtnosti u samostatně žijících žen v nejvyšším věku proti ženám žijícím s jinými osobami a nebo naopak vyšší úmrtnost samostatně žijících mužů ve vysokém věku. Pekka Martikainen (University of Helsinki) se zabýval rizikovým chováním (*The contribution of alcohol and smoking to gender and socioeconomic differences in life expectancy in Finland from 1971 to 2010*). Pozornost upoutala časová odlišnost průběhu úmrtnosti v důsledku kouření a požívání alkoholických nápojů z hlediska pohlaví. Hojně diskutovaný byl příspěvek Mike Murphyho a Pekky Martikainena (*Use of life tables classified by years after birth and years before death to analyse use of health care services among older people: application to forecasts for Finland*), který přinášel alternativní pohled na využití konceptu úmrtnostních tabulek, počítaných podle doby zbývající k prožití. Výstupy pak byly propojeny s výdaji na zdravotní péči, což umožnilo kvantifikovat náklady na stárnoucí populaci. Posledním v tomto bloku prezentujících byl Alexander Ramonov (Higher School of Economics, Rusko). Prezentoval tu část své chystané dizertační práce (*Survival models integrating information on population health*), která se zabývá aplikací Sullivenovy metody na úmrtnostní tabulky. Jeho vystoupení prokázalo, jak je užitečné, aby mladí demografové mohli získat zahraniční zkušenosti, neboť Alexander Ramonov dostal mnohá užitečná doporučení pro svou další práci.

Poznámka: Autorem fotografie města Tallinn je Jacques Vallin

Poslední den workshopu byl zahájen blokem, který propojoval průřezový a kohortní přístup k analýze úmrtnosti. Pro českého účastníka byl zajímavý nejen jediným příspěvkem reprezentujícím českou demografii ale i náplní, neboť tou byly dva příspěvky, které svým pojetím byly zcela protichůdné. Prvním prezentujícím byl Hans Oluf Hansen (University of Copenhagen, Department of Economics), který představil vysoce sofistikovaný model použitelný pro průřezovou analýzu (*Measuring Period Factors in Human Survivorship*). Druhý příspěvek přednesli Klára Hulíková (Přírodovědecká fakulta UK v Praze) a Petr Mazouch (Vysoká škola ekonomická v Praze). V kontrastu s předchozím pojetím Hanse Olufa Hansena však naopak představili co možná nejsnazší postup založený na hledání obecnějších kohortních trendů v průřezových datech a jejich extrapolaci (*Cohort effects in period mortality data*¹). K oběma příspěvkům byla bohatá diskuse, patrně nejrozsáhlejší z celého workshopu. Z českého pohledu je nepochybně potěšitelné, že mnoho účastníků ocenilo právě jednoduchost postupu i velmi kvalitní první výsledky českých zástupců a doporučilo navržený postup v dohledné době publikovat.

Celý workshop uzavřela Rufteen Shumanty (University of Montreal) představující část své řešené dizertační práce (*Period and cohort mortality in Quebec and in Canada since 1921*) a José Antonio Ortega (Universidad de Salamanca) s příspěvkem částečně korespondujícími s těmi z dopolední části programu (*Cohorts of death: Additive cohort and period mortality measures in open populations*).

Lze konstatovat, že workshop představuje každoročně nejen velmi příjemné, ale i hodnotné setkání. Letošní rok tak nebyl výjimkou, tři dny workshopu byly prací a odbornými diskusemi doslova naplněny. Bylo zřejmé, že nejen evropští demografové zabývající se úmrtností mají zájem i důvody k hlubší spolupráci, ale i to, jaká pozornost je v současné světové demografii věnována metodologickým otázkám, ať už jde o přístupy zcela základní či maximálně sofistikované. Jak již bylo uvedeno, specifickým tématem se stala také dostupnost dat, která mnohdy představuje zásadní limitující faktor demografické analýzy.

Klára Hulíková Tesárková

¹ Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury České republiky v rámci řešení projektu č. P404/12/0883 „Generační úmrtnostní tabulky České republiky: data, biometrické funkce a trendy“

Výsledky voleb do Hlavního výboru České demografické společnosti

V pátek 25. května 2012 byl na Valném shromáždění České demografické společnosti (konaného v rámci XLII. konference ČDS) zvolen nový Hlavní výbor Společnosti s mandátem na další tři roky. Složení současného Hlavního výboru je následující:

- RNDr. Pavel Čtrnáct (ČSÚ)
- doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc. (KDGD PŘF UK v Praze)
- RNDr. Klára Hulíková Tesárková, Ph.D. (KDGD PŘF UK v Praze)
- RNDr. Tomáš Kučera, CSc. (KDGD PŘF UK v Praze)
- doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE v Praze)
- prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc. (KDGD PŘF UK v Praze)
- RNDr. Luděk Šídlo, Ph.D. (KDGD PŘF UK v Praze)

Nové složení Hlavního výboru následovně zvolilo obsazení jednotlivých funkcí v rámci Společnosti:

- Předsedkyně:** prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.
Místopředsedkyně: doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc.
Vědecký tajemník: doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.
Hospodář: RNDr. Klára Hulíková Tesárková, Ph.D.
Revizní komise: RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.; RNDr. Olga Sivková, Ph.D.; Mgr. Petr Wija, Ph.D.

Víte, že na webových stránkách České demografické společnosti si můžete stáhnout ve formátu pdf:

- příspěvky z posledních dvou konferencí Společnosti,
- většinu příspěvků, které zazněly v rámci Diskusních večerů ČDS v posledních třech letech,
- publikace Acta Demographica (č. XIII—XVI)?

Navštivte www.natur.cuni.cz/cds.

Pozvánka na diskusní večery České demografické společnosti

Diskusní večery České demografické společnosti, které se konají v **posluchárně Z1 Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, Praha 2**, 2. patro (lze použít výtah) v 16.30 hodin – vždy ve středu. V průběhu měsíců květen–září se diskusní večery nekonají z organizačních důvodů. Na druhé pololetí roku 2012 a leden 2013 jsou naplánovány tyto přednášky:

17. října 2012 – **Kohortní přístup k analýze úmrtnosti**

(**RNDr. Klára Hulíková Tesárková, Ph.D.**, KDGD PŘF UK v Praze; **Ing. Petr Mazouch, Ph.D.**, KSTP FIS VŠE v Praze)

21. listopadu 2012 – **Populační vývoj ve vojenských újezdech v ČR**

(**Mgr. Marie Kusovská**, KDGD PŘF UK v Praze)

12. prosince 2012 (pozor, druhá středa v měsíci!) – **Obyvatelstvo Čech v 16. století**

(**prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.**, FF UPa)

16. ledna 2013 – **Děti narozené v manželství a mimo manželství: dvě různé populace**

(**prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.**, KDGD PŘF UK v Praze)

Máte-li zájem o zveřejnění informace o publikaci, která Vás zaujala, o semináři nebo konferenci, které připravujete, zašlete ji na adresu Společnosti. Zařadíme ji do dalšího čísla Zpravodaje, případně na internetové stránky Společnosti, jež se nalézají na adrese <http://www.natur.cuni.cz/cds>. Zpravodaj můžete dostávat e-mailem; stačí sdělit adresu sekretářce společnosti na adresu demodept@natur.cuni.cz.